

Evidenčna številka: VS049159

Vrsta: Članki

Datum objav: 01.04.2016

Avtor: Tinkara Pavšič Mrevlje

Publikacija: Pravosodni bilten (PB) 1/2016, str. 271

Država: Slovenija

Jezik: slovenščina

Institut: psihologija - pravo - čustva - razum - čustveni odziv - kontratransfer - prepoznavanje kontratransfera - psihoterapevt

Področje: PSIHOLOGIJA

Izvor: Tinkara Pavšič Mrevlje

Besedilo

Čustva in pravo(1)

Celotno besedilo

1. Uvod

Pravo se primarno obravnava kot racionalno, logično, objektivno, kar pa ne drži povsem. Ljudje smo namreč emocionalna in racionalna bitja – kolikor je mogoče to sploh jasno ločiti. Pravnik pri svojem delu nima le pogostih in dolgotrajnejših stikov z ljudmi, temveč imajo ta srečanja zaradi posameznikovega iskanja pravice pogosto močno čustveno spremljavo, ki pa ni nujno očitna in neposredno razpoznavna. Zaznati jo je mogoče prek lastnih doživljanj – pri delu na nekaterih primerih in/ali ob določenih strankah: jeza, nemoč, dolgčas, utrujenost, odpor, pretiran občutek odgovornosti za rešitev primera itd. Tovrstni čustveni odziv se v psihologiji imenuje kontratransfer. Psihoterapevt se ga mora kot strokovnjak nujno zavedati in ga nadzirati, obenem pa je zanj tudi pomembno orodje, s katerim si pomaga razumeti dogajanje v pacientovem notranjem svetu. Delo pravnika je seveda drugačne narave, vendar je prepoznavanje kontratransfera velikega pomena, saj lahko brez tega (nezavedni) čustveni odzivi izkrivljajo in meglijo razmišljanje, odločanje in celotno delo

na posameznih primerih.

Prepoznavanje čustvenih vsebin na področju prava ne pomeni le boljšega razumevanja strank in zadovoljivih rezultatov dela za vse vpletene, temveč tudi manjše pritiske zaradi stresnosti dela in večjo (psihično) odpornost pri delu s travmatiziranimi strankami.(2) Prispevek skuša zaobjeti ključne elemente, vezane na kontratransferne odzive: vzroke, prepoznavne znake in možne rešitve.

2. Čustva in razum

S čustvi ljudje ocenimo/ovrednotimo pomen situacij, v katerih smo, prek česar nas čustva tudi usmerjajo. S čustvenimi reakcijami se neposredno (npr. izogibanje nevarnostim) in posredno (npr. olajševanje socialnih odnosov) prilagajamo danim okoliščinam, vendar ne le zaradi ohranjanja preživetja in (psihičnega) ravnovesja, temveč tudi za doseganje (psihične) blaginje.(3) Že sama beseda emocija namreč prihaja iz latinščine (emovere) in pomeni spraviti v gibanje. Vsi zunanji in notranji dražljaji, ki so filogenetsko (evolucijsko) in/ali ontogenetsko (v življenju posameznika) prepoznani kot pomembni, v nas sprožijo čustvene odzive.

Čustvovanje se pravzaprav zgodi v vsakem medosebnem odnosu, torej tudi strokovnem. V nekaterih poklicih, na primer psihoterapevtskem, je usmerjenost pozornosti na čustva drugega celo ključna, se mu pa ne moremo izogniti niti na drugih področjih, kot je recimo pravo.

V pravni sferi je termin čustvo dolgo veljalo kot kategorija za vse, čemur se je treba izogniti – subjektivno, iracionalno, pristransko, neoprijemljivo(4) – in lahko vodi v zmoto. Pravo je namreč racionalno, linearno in ciljno usmerjeno, logično in temelječe na dejstvih.(5) Še vedno je pogosto zaslediti prepričanje, da bi priznavanje pomena čustev pomenilo opuščanje trezne misli, kar bi se v pravu pokazalo kot odločanje na ravni političnih kompromisov in nedemokratičnih mnenj.(6) Joan S. Meyer poroča o študentki prava, ki je med izobraževanjem o pravnih vidikih nasilja v družini (vodili sta ga pravica in psihologinja) rekla: »Mislila sem, da študiram za pravico. Zakaj potrebujem psihologa?«(7) Že sam proces izobraževanja študente usmerja v ločevanje logičnega mišljenja od čustev v prepričanju, da lahko tako kompetentno in temeljito analizirajo pravna vprašanja. Običajno so vsebine, vezane na empatijo in soočanje s čustvovanjem strank ter lastnih čustvenih odzivov nanje, redko obravnavane, zaradi česar imajo lahko študenti prava kasneje v praksi težave.(8)

Zanikanje emocionalnega v pravu le ni tako absolutno: v porotniških sistemih se kdaj ne upošteva dokaz, ki bi lahko močno vplival na sposobnost odločanja porote (npr. izrazito nasilne fotografije); družinsko pravo išče

rešitve v kontekstu navezanosti in ljubezni; v odškodninskem pravu se »meri« psihično trpljenje; stranke v sporu iščejo čustveno zadoščenje prek pravnih mehanizmov;(9) kazensko pravo prepoznava nenadna, jasna, enostavnejša čustva.(10) Vpeljava emocionalnega je sprejemljiva predvsem pri razumevanju psihologije strank, pri katerih se poskušajo ugotoviti njihova (psihična) dobrobit oziroma oškodovanost, motivi za njihova dejanja ali odsotnost le-teh ipd. Maroney(11) zaključuje, da sta v pravu racionalno in emocionalno še vedno precej nepovezana, da pa se od srede devetdesetih let prejšnjega stoletja pravna sfera le odpira tovrstnim temam (tudi) kot posledica novih vpogledov in razumevanja čustvovanja, predvsem skozi nevropsihologijo. Slednja namreč z odkrivanjem možganskega delovanja dokazuje, da kognitivnih procesov (med njimi so spomin, mišljenje in presojanje) ni mogoče ločiti od čustvovanja. Dolgo je veljalo, poenostavljeno rečeno, da je z racionalnim delovanjem povezana predvsem najmlajša plast človeških možganov – neokorteks, medtem ko so ob čustvovanju aktivni (evolucijsko gledano) starejši deli možganov. Nedavne raziskave pa kažejo, da neokorteks ne more delovati brez aktivnosti drugih (starejših) delov možganov. Še več: zaradi neločljivosti od telesa ima čustvovanje primarno vlogo, ki prežema celotno psihično delovanje in tako pomeni referenčni okvir za kognitivno delovanje možganov.(12)

3. Profesionalni odnos in čustva

Čustveni odzivi so prisotni pri vseh akterjih na pravnem področju, ne le pri strankah, temveč tudi pri pravnikih. Njihovo delo zahteva tako intelektualni kot čustveni napor, saj gre za pravno vplivanje na življenje posameznika. Pogosteje kot zadovoljstvo, ki ga prinese na primer zadoščenje pravicam posameznika, je v delu pravnikov prisotna problematika, vezana na nerazumevanje, strah in pohlep.(13) Stranka z doživljanji, kot so strah, tesnoba in nemoč, išče pomoč in strokovno znanje ter podporo. Pravnik je za stranko avtoritativna figura,(14) tako kot jo v drugih okoliščinah predstavljajo na primer zdravnik, učitelj (profesor) in psihoterapevt. Že v osnovi je tovrsten odnos definiran kot asimetričen z vidika moči, saj nudenje pomoči ni obojestransko.(15) Pravnik pozna mnoge potankosti iz intimnega življenja stranke, obratno pa to ne drži, zato je predvsem pravnik odgovoren za spoštovanje vlog in meja v odnosu. Še toliko bolj, ker stranka v odnos vstopa s čustvenimi potrebami in je zato tudi bolj ranljiva.(16)

V idealnem profesionalnem odnosu obe strani vodijo objektivna pričakovanja in razumevanje okoliščin, logično spoprijemanje z različnimi vprašanji, strinjanje o (delovnih) ciljih, zagotavljanje potrebnih informacij, kompromisi, spoštovanje in pozitivno sprejemanje razlik v vlogah.(17) Najpogosteje pa to ni tako: na eni strani imamo stranke z že omenjenimi potrebami in željami, na drugi pa na primer pravnik, čigar vloga bi bila brez strokovnosti, moči in avtoritete pravzaprav brez pomena. Odnos že na začetku

zaznamujejo predstave in pričakovanja o tem, kaj bo pravnik uredil in zagotovil (za stranko) in kakšne bodo želje, zahteve in vedenje stranke (do pravnika), preden se obe strani sploh srečata. In ker so to intrapsihično, medosebno in pogosto tudi finančno pomembne okoliščine(18) intenzivne narave, jih neizogibno zaznamuje tudi čustvena spremljava.

Ob čustvih stranke se pravnik in druge avtoritativne figure srečajo z lastnimi čustvenimi odzivi. Iz psihoterapevtske prakse je znano, da se lahko začne tudi najbolj mil in dobrasrčen psihoterapevt besno pritoževati, ko postane objekt klientove paranoidne kritike.(19) Ta pojav, imenovan kontratransfer, je bil sprva prepoznan v psihoanalizi, kasneje pa tudi širše sprejet.

4. Kontratransfer

Prvič je bil kontratransfer omenjen leta 1910, ko je na drugem psihoanalitičnem kongresu Sigmund Freud predaval o prihodnosti psihoanalitične terapije.(20) Od petdesetih let prejšnjega stoletja dalje se kontratransferu posveča posebna pozornost predvsem v psihoterapiji, prepoznava pa se njegova pomembna vloga tudi na drugih področjih. Najširše je kontratransfer definiran kot vsi čustveni odzivi, ki jih psihoanalitik doživlja do pacienta/stranke.(21) Kontratransfer ima lahko negativen vpliv, če ni prepoznan in predelan. Pojavlja se predvsem v odnosih z avtoritativno figuro,(22) torej tudi na vseh področjih pravnega dela.(23) Vsa čustvena doživljanja seveda niso problematična, ravno nasprotno. Tako psihoterapevt kot pravnik izražata zanimanje za stranko in si s svojim znanjem želita pomagati, zato morata biti tudi empatična. Poleg tega so jima nekatere stranke bolj, nekatere manj »blizu«, doživljanje nekaterih je lažje, drugih spet težje razumeti. Dokler se tega zavedata in to lahko nadzirata, ne gre za kontratransfer. Če pa so tovrstna doživljanja intenzivnejša, gre zagotovo za vpliv nezavednih kontratransfernih občutkov,(24) ki jih doživljajo tudi strokovnjaki z dolgoletnimi izkušnjami.(25) Reči, da je nekdo tako »čustveno zrel«, da do kontratransfera ne pride, je naivno, če ne celo arogantno.(26) V odnose namreč vsi vstopamo (tudi) s pričakovanji, željami, strahovi in obrambami, ki so se razvili skozi vse naše pretekle izkušnje, predvsem tiste najbolj zgodnje. V hierarhičnih in čustveno intenzivnih odnosih je verjetnost, da se na drugega odzovemo z (nezavednimi) kontratransfernimi čustvi, velika. Ponovno je treba poudariti, da ne gre za nezaželeno čustvovanje na splošno. Med pravniki pogosto velja mnenje, da so čustva pri njihovem delu irelevantna, vendar zanikanje in ignoriranje strahov, jeze, tesnobe, žalosti in drugih duševnih stanj posledično pomeni, da je za stranko sprejemanje informiranih odločitev težko, če ne celo nemogoče.(27) Empatija je pomemben del odnosa, z njo poskušamo prek identifikacije z drugim razumeti njegovo počutje, želje, potrebe. Kontratransfer pa so doživljanja, ki so neobvladana in izkrivljena, zaradi česar lahko pride do motenj v

odnosu in neprofesionalnega ter manj učinkovitega dela. Da bi to preprečili, se moramo zavedati in razumeti pomen kontratransfera in se mu ne izogibati – do tega odziva in posledic namreč pride, če to priznamo ali ne.

Kontratransfer je vezan tako na (osebno) psihologijo stranke kot na (osebno) psihologijo pravnika.

Kontratransferna vloga pravnika namreč ni samo vprašanje strokovne usposobljenosti, ampak tudi njegove osebnosti, s katero odigra različne zavestne in nezavedne vloge v odnosu s stranko: kot pravnik in oseba je tarča želja, potreb, pričakovanj stranke, na katere se odzove z lastnimi (nezavednimi) potrebami, željami in pričakovanji.(28) Feinberg in Greene(29) med opozorilne znake, ki kažejo na kontratransfer strokovnjaka, umeščata med drugim tudi: željo po tem, da bi na stranko naredil vtis, izkazovanje odpora do stranke ali nenavadno pozitivnih čustev do nje. Odpor do stranke oziroma negativni kontratransfer se lahko pri pravniku pokaže kot:

- doživljanje čustev, ki jih ne razume; »stranka pritiska na moje gumbe«;
- tesnoba pred srečanjem;
- izčrpanost med srečanjem ali po njem;
- pretirana jeza na stranko zaradi zamujanja, neplačevanja, nerazumevanja ipd.;
- nepozornost med sestanki;
- stranki pozabi vrniti klic;
- odlaganje dela z določeno stranko;
- stranka ga spominja na pomembno osebo iz preteklosti, na katero se pogosto spomni, ko je s stranko.

Kontratransfer je lahko tudi pozitiven:

- pričakovanje, morda celo vznemirjenost zaradi srečanja s stranko;
- uporaba mnogih izgovorov v imenu stranke, ko ta npr. zamuja, ne plačuje, se ne drži nekaterih dogovorov ipd.;
- močna čustva in mnenja o drugem pravniku in njegovih motivih (npr. v ločitvenih postopkih);
- občutenje strankine bolečine;
- razmišljanje o stranki izven uradnih ur;
- spolno vznemirjenje ob srečanjih.

Najresnejše posledice neprepoznanega kontratransfera, ki posežejo v razreševanje nekega primera, so najpogosteje slabe pravne odločitve in slaba kakovost dokumentov, vezanih na primer.(30) Pravniki se v razmerju do stranke zaznavajo kot njihovi zagovorniki, kar tudi drži, vendar pa se morajo izogibati enostranskim in samostojnim odločitvam in s pridobitvijo natančnih podatkov čim bolj objektivno opraviti svoje delo v imenu stranke.

5. Prepoznavanje kontratransfera in ukrepanje

Sprejemanje čustvovanja kot pomembnega dela komunikacije v odnosu s stranko pomeni empatično vstopanje v odnos, ki omogoča strokovno sodelovanje in odločanje. Da bi lahko ob empatičnem spremljanju stranke ohranili profesionalnost, je nujno vzpostavljati in ohranjati mejo, saj nas te ščitijo, na primer, pred občutki (prevelike in zato neustrezne) osebne odgovornosti za reševanje težave stranke ali prijateljskim (morda celo spolnim) odnosom z njo. Včasih zadostuje že, da se svoje kontratransferne reakcije zavemo – ugotavljanje, zakaj je do tega prišlo, ni vedno nujno. Že to, da svoj čustveni odziv prepoznamo, je kdaj lahko dovolj, da ga lahko nadzorujemo in se izognemo morebitnim negativnim posledicam.(31) Poznavanje in razumevanje samega sebe je tu ključno. Če ne »slišimo« in ne razumemo sebe, je tudi naše razumevanje in »slišanje« drugih okrnjeno – zato želja strank ne razumemo pravilno, zgrešimo morebitne možnosti za poravnavo, rešitev primera ipd.(32)

Na naše strokovne kompetence vpliva tudi naše zasebno življenje.(33) Skrb za svoje psihofizično zdravje, ustrezno ravnovesje med delom in življenjem, sprostitevne in duhovne dejavnosti ter učinkovito spoprijemanje s stresom omogočajo, da imamo dovolj psiholoških virov za strokovno (in emocionalno uglašeno) delo s stranko. Brez tega je posameznik bolj ranljiv za kontratransferne odzive.

Iz psihoterapevtskega dela je že dolgo znano, da je veliko lažje prepoznavati svoje odzive in kakovost svojega dela, ko te vsebine delimo s kolegi in sodelavci. Včasih dobimo uvid v nekatere vsebine že med samo predstavitvijo primera, preden se imajo drugi možnost odzvati.(34) Vsekakor so supervizije pomembna pobuda delovne organizacije. Pogoste so tudi t. i. intervizije, na katerih med rednimi srečanji učinkovito izkoristimo podporo sodelavcev in kolegov, ki nam lahko pomagajo integrirati, uravnavati in nevtralizirati kontratransferne odzive.(35) Zavračanje in zanikanje pomembnosti tovrstnih srečanj pogosto kaže zadrego posameznika, ki se ob tem »razkrije« kot ne docela objektivni,(36) kar mu vzbuja občutke nezadostnosti, šibkosti, manjvrednosti. Upoštevanje in izvajanje strokovnih norm je sicer res ključnega pomena, podpora sodelavcev in kolegov pri delu s čustveno prežetimi primeri pa omogoča razvoj spretnosti in razmišljanja, ki

vodijo do pravih odločitev.(37)

V skrajnih primerih, kjer je delo strokovnjaka kljub intervencijam neobjektivno, je dobro uporabiti možnosti predaje primera drugim. Če pa je izguba objektivnosti prisotna večkrat in pri različnih delovnih primerih, je strokovnjaku v veliko korist tudi osebna psihoterapija.(38)

6. Sklep

Zavedanje vpliva čustev na profesionalne odnose je pomembno za čim večjo objektivnost in strokovnost pri delu. V prispevku je v ospredju predvsem kontratransfer – čustveni odziv na doživljanje stranke, katerega zaradi (primarno) nezavedne narave pravnik ne prepozna in zato ne uravnava.

Vsebine iz psihologije, vezane tudi na kontratransfer, bi bilo priporočljivo predstaviti že študentom prava, na delovnem mestu pravnikov pa so poleg izobraževanj že dolgo priporočljive tudi inter- oziroma supervizije, ki poleg razbremenitve in posvetovalne funkcije omogočajo tudi vpogled in razreševanje kontratransfernih odzivov.

(1) Prispevek je za objavo dopolnjen in prirejen vabljeno predavanje avtorice na 14. posvetu Otroci in pastir sodobnega časa, ki je v organizaciji Društva državnih tožilcev Republike Slovenije in Generalne policijske uprave v sodelovanju s Centrom za izobraževanje v pravosodju in Ministrstvom za pravosodje potekal 2. in 3. aprila 2015 na Brdu pri Kranju.

(2) Silver, M. A., Portnoy, S. in Peters, J. K., Stress, Burnout, Vicarious Trauma, and Other Emotional Realities in the Lawyer/Client Relationship: A Panel Discussion, *Touro Law Review*, 2004, str. 854.

(3) Damasio, A., *Alla ricerca di Spinoza. Emozioni, sentimenti e cervello* (tretja izdaja), Milano: Adelphi, 2008, str. 49 in 54.

(4) Bandes, S. A. in Blumenthal, J. A., Emotion and the Law. *Annual Review of Law and Social Science*, 2012, str. 162.

(5) Nelken, M. L., Negotiation and Psychoanalysis: If I'd Wanted to Learn About Feelings, I Wouldn't Have Gone to Law School, *Journal of Legal Education*, 1996, str. 421.

(6) Grossi, R., Understanding Law and Emotion, *Emotion Review*, 2015, str. 57.

(7) Meyer, J. S., Notes from the Underground: Integrating Psychological and Legal Perspectives on Domestic

Violence in Theory and Practice, Hofstra Law Review, 1993, str. 1357.

(8) Parker, L. M., Increasing Law Student's Effectiveness When Representing Traumatized Clients: A Case Study of the Katharine & George Alexander Community Law Center, Georgetown Immigration Law Journal, 2007, str. 168–171.; Gallacher, I., Thinking Like Non-Lawyers: Why Empathy is a Core Lawyering Skill and Why Legal Education Should Change to Reflect its Importance. Journal of the Association of Legal Writing Directors, 2010, pridobljeno 26. 7. 2015 na , str. 1.

(9) Maroney, T. A., Law and Emotion: A proposed Taxonomy of an Emerging Field, Law and Human Behavior, 2006, str. 120.

(10) Baker, K. K., Gender and Emotion in Criminal Law. Harvard Journal of Law and Gender, 2005, str. 447.

(11) Maroney, T. A., nav. delo, str. 121.

(12) Damasio, A. R., Descartes' Error. Emotion, Reason, and Human Brain, New York: Avon Books, 1994, str. 160.

(13) Juergens, A., Practicing What we Teach: The Importance of Emotion and Community Connection in Law Work and Law Teaching, Clinical law Review, 2005, str. 902.

(14) Chapman, J., Interviewing and Counselling (druga izdaja), London: Cavendish Publishing Limited, 2000, str.

(15) Etchegoyen, R. H., Fundamentals of Psychoanalytic Technique, London, Karnac Books, 2005, str. 268.

(16) Fines, B. G. in Madsen, C., Caring too little, caring too much: Competence and the Family Law Attorney, University of Missouri-Kansas City Law Review, 2007, str. 996.

(17) Feinberg, R. in Greene, J. T., Transference and Countertransference Issues in Professional Relationships, Family Law Quarterly, 1995, str. 112.

(18) Hamel, L. H. in Davis, J. T., Transference and Countertransference in the Lawyer-Client Relationship: Psychoanalysis Applied in Estate Planning, Psychoanalytic Psychology, 2008, str. 600.

(19) McWilliams, N., Psychoanalytic case formulation, New York: The Guilford Press, 1999, str. 105.

(20) Baum, E., Countertransference, Psychoanalytic Review, 1969–1970, str. 622.

(21) Heimann, P., On Counter-Transference. International Journal of Psycho-Analysis, 1950, str. 81.

- (22) Feinberg, R. in Greene, J. T., nav. delo str. 111.
- (23) Hamel, L. H. in Davis, J. T., nav. delo str. 590.
- (24) Baum, E., nav. delo str. 625.
- (25) Sattar, S. P., Pinals, D. A. in Gutheil, T. G., Countering Countertransference, II: Beyond Evaluation to Cross-Examination. Journal of the American Academy of Psychiatry and Law, 2004, str. 149.
- (26) Feinberg, R. in Greene, J. T., nav. delo str. 120.
- (27) Fines, B. G. in Madsen, C., nav. delo, str. 982.
- (28) Hinshelwood, R. D., Countertransference. International Journal of Psychoanalysis, 1999, str. 814.
- (29) Feinberg, R. in Greene, J. T., nav. delo str. 114.
- (30) Hamel, L. H. in Davis, J. T., nav. delo str. 600.
- (31) Silver, M. A., Love, Hate, and Other Emotional Interference in the Lawyer/Client Relationship, Clinical Law Review, 1999, str. 298.
- (32) Juergens, A., nav delo str. 905; Nelken, nav. delo str. 423.
- (33) Fines, B. G. in Madsen, C., nav. delo, str. 997.; Baum, O. E., Countertransference and the Vicissitudes in an Analyst's Development, Psychoanalytic Review, 1977, str. 547.
- (34) Baum, E., nav. delo str. 627.
- (35) Protter, B. in Travin, S., The Significance of Countertransference and Related Issues in a Multiservice Court Clinic. Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law, 1983, str. 227; Silver, , M. A., nav. delo str. 298.
- (36) Feinberg, R. in Greene, J. T., nav. delo str. 118.
- (37) Freedman, A. E., Fact-finding in civil domestic violence cases: Secondary traumatic stress and the need for compassionate witnesses. American University Journal of International Law and Policy , 200, str 621.
- (38) Sattar, S. P., Pinals, D. A. in Gutheil., T. G., nav. delo str. 153.

Zveza:

Datum zadnje spremembe: 04.04.2017